

YASHIL IQTISODIYOTNI BAHOLASH AMALIYOTI VA INDIKATORLARI

*Shavqiyev Erkin,
SamISI "Raqamli iqtisodiyot" kafedrası professori
Ulugmurodov Farxod Faxriddinovich,
SamISI "Raqamli iqtisodiyot" kafedrası assistenti
Boymurodov Hayitmurod Baxtiyor o'g'li,
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonlarini baholash va uni modellashtirishda mavjud metodologik va amaliy muammolar ko'rib chiqilgan. Mezonlar va indikatorlar tizimini takomillashtirish va ulardan samarali foydalanish, noaniqlikni hisobga olgan holda strategiyalarni ishlab chiqish zarurati ta'kidlanadi. Yashil iqtisodiyotning rivojlanish bosqichlarini aniqlashda, iqtisodiy samaradorlikni baholashda va resurslarni minimallashtirishda multidimensional yondashuvlarni qo'llashni talab etadi. Shuningdek, ilmiy tadqiqotlar va amaliyotda samarali ishlash uchun yagona metodologiya va statistik tizimning zarurligi muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: eologik muammolar, yashil iqtisodiyot, mezonlar va indikatorlar, resurslarni minimallashtirish, multidimensional yondashuv

Abstract. This article examines the existing methodological and practical problems in assessing and modeling the transition to a green economy. The need to improve the system of criteria and indicators and their effective use, and to develop strategies taking into account uncertainty is emphasized. It requires the use of multidimensional approaches in determining the stages of development of a green economy, assessing economic efficiency and minimizing resources. The need for a unified methodology and statistical system for effective work in scientific research and practice is also discussed.

Keywords: ecological problems, green economy, criteria and indicators, resource minimization, multidimensional approach

Абстрактный. В данной статье рассматриваются существующие методологические и практические проблемы оценки и моделирования процессов перехода к зеленой экономике. Подчеркивается необходимость совершенствования системы критериев и показателей и их эффективного использования, разработки стратегий с учетом неопределенности. Это требует использования многомерных подходов при определении этапов развития зеленой экономики, оценке экономической эффективности и минимизации ресурсов. Обсуждается также необходимость единой

методологии и статистической системы для эффективной работы в научных исследованиях и практике.

Ключевые слова: экологические проблемы, зеленая экономика, критерии и индикаторы, минимизация ресурсов, многомерный подход.

Hozirgi vaqtda global ekologik muammolarning keskinlashuvi insoniyat sivilizatsiyasining mavjudligini xavf ostiga qo'ydi va jahon iqtisodiyotini yanada rivojlantirishning yangi yo'llarini izlashni kuchaytirdi. Bunday holat tabiiy resurslar kamayib borayotgan va inson iste'moli ortib borayotgan "Decapling Effect" tufayli yuzaga keladi. Ushbu muammoni hal qilish uchun jahon hamjamiyati yashil iqtisodiyot kontseptsiyasini qabul qildi, bu bugungi kunda nafaqat imkoniyat, balki barcha rivojlanayotgan mamlakatlar o'z fuqarolarining xavfsiz kelajagini ta'minlashning ajralmas usuliga aylandi.

Yashil iqtisodiyotga o'tish BMTning 2012-yilda Rio-de-Janeyroda bo'lib o'tgan konferensiyasida markaziy o'rinni egalladi, bunda yakuniy hujjat har bir davlat o'zining milliy rejalari, strategiyalari va barqaror rivojlanish ustuvorliklariga muvofiq yashil iqtisodiyotga o'tishni belgilashi mumkinligini ko'rsatadi. .

Yashil iqtisodiyot sohasidagi davlat siyosati atrof-muhitni muhofaza qilish va jamiyat manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan. Muhim elementlar ekologik audit, ekologik sertifikatlash va boshqa faoliyatdir.

Yashil iqtisodiyot jarayonlarini boshqarish uchun baholash va haqiqiy ma'lumotlarning kombinatsiyasidan foydalanish juda muhimdir. Biroq, mavjud vositalar texnologiyalarni bir-biri bilan solishtirish yoki atrof-muhit samaradorligi ko'rsatkichlari bo'yicha loyihalarga miqdoriy baho berishga imkon bermaydi. Bundan tashqari, ularni optimallashtirish mumkin emas. An'anaviy usullar nazorat maqsadlari uchun ishlab chiqilgan va shuning uchun yashil iqtisodiyotni rivojlantirish uchun huquqiy va tartibga soluvchi rag'batlantirish uchun cheklovlar bo'lib xizmat qiladi.

Yashil iqtisodiyotga o'tish nazariy-uslubiy asos va baholash ko'rsatkichlari tizimini yaratishni taqozo etadi. Ular o'tish jarayonini kuzatish va noaniqlik shartlarini hisobga olgan holda boshqaruv harakatlarini va ularning tabiatiga ko'ra statik va dinamik deb ajratish mezonlarini belgilash uchun zarurdir.

Zamonaviy nazariy tadqiqotlarning asosiy qismi mezonlarning katta ro'yxatini tavsiya qiladi, ammo bu raqam amaliyot tufayli baholash samaradorligini kafolatlay olmaydi. Barqaror rivojlanish maqsadlariga (SDGs) milliy yo'llarni qabul qiladigan Rossiyada ko'rib turganimizdek, haqiqiy ma'lumotlarni to'plash mumkin emas, lekin Rossiya Davlat statistikasining rasmiy veb-saytida (http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/goalOfDevelopment/) barcha 17 mezon hali ham taqdim etilmagan. Shuni ta'kidlash kerakki, Pearce, Markandya, Barbier (1989) kabi olimlarning ko'plab asarlari; Zaxarova (2011); Tereshina,

Degtyaryova (2012); Bochko, Nekrasov, Paxomova, Rixter, Malyshkov (2014); Samarina, Rodionova, Lipina (2015); Mauritzen (2016); Zorpas, Lasaridi, Pociovalisteanu, Loizia (2018); Vu, Yu, Li, Huang (2018); Sun, Chjan, Chjan, Niu (2018); Lyytimäki, Antikainen, Hokkanen, Koskela, Kurppa, Känkänen, Seppälä (2018); Vukovich (2018), butunlay mavhum yondashuvlar va bir xil noaniq natijalar bilan tavsiflanadi. Ushbu ishlarning aksariyati kelajakdagi tadqiqotlar uchun asosiy tushunchalar, ta'riflar, mezonlarni ishlab chiqadi, ammo tadqiqot yo'nalishlari aniqlanmagan, shuning uchun taklif qilingan mezonlarning maqsadi aniq emas. Milliy hukumatning turli forumlari materiallarini qayd etish mumkin, ularda mezonlarni baholash aniqroq ko'rsatilgan, ammo rasmiy hujjatlarda muammoga uslubiy yondashuvlar mavjud emas. Barcha qayd etilgan tadqiqotlarda mualliflar statik mezonlardan foydalanishni tavsiya etadilar va ular yashil iqtisodiyot mezonlarini dinamik va statik guruhlarga ajratmaydilar.

Tadqiqot ob'ekti sifatida yashil iqtisodiyot yirik tizimlar sinfiga kiradi, shuning uchun uni shu pozitsiyadan o'rganish kerak. Shunga qaramay, olimlar nashrlarni ko'rib chiqish orqali yashil iqtisodiyotni baholab, bu yondashuvni e'tiborsiz qoldiradilar. Natijada, ko'pchilik mualliflar tadqiqot ob'ektining faqat ko'zga ko'ringan qismini ajratib ko'rsatadilar va u umumlashtirilgan shaklda namoyon bo'lib, butun ob'ektni barcha xilma-xilligi bilan tavsiflashni da'vo qiladi. Ekologik va iqtisodiy ko'rsatkichlarning bir nechta guruhlari ko'rib chiqilsa, nazariy yondashuvlar o'xshashdir.

Shuni ham ta'kidlash kerakki, klassik nazariya nuqtai nazaridan yashil iqtisodiyot ko'p tarmoqli soha bo'lib, u ijtimoiy, eko va iqtisodiy elementlardan iborat bo'lib, ularning muvozanati iqtisodiyotni barqaror qiladi. Karl Burkart yashil iqtisodiyotni oltita asosiy sektorga asoslangan holda belgilaydi, jumladan:

- Qayta tiklanadigan energiya;
- Yashil binolar;
- Barqaror transport;
- Suvni boshqarish;
- Chiqindilarni boshqarish;
- Yerni boshqarish.

Shuning uchun yashil iqtisodiyotni baholash mezonlari barqaror rivojlanishning bir qismi bo'lgan yashil iqtisodiyotning har bir elementi uchun kamida bitta mezonni o'z ichiga olishi kerak.

Tadqiqotchilar tomonidan olingan natijalar, turli tasniflar va turli xil mezonlar ro'yxatlari o'rtasida talqinning kengligi va asosiy tushunchalarning noaniqligi tufayli ba'zi qarama-qarshiliklar va ziddiyatlar mavjud.

Yashil iqtisodiyotga tegishli bo'lgan murakkab tizimni tadqiq qilishning dastlabki bosqichlarida metodologik muammolar yuzaga kelmaydi. Biroq, agar tizimning

shartlari va xatti-harakatlarini prognozlash muammolari hal qilinsa, deyarli har doim modellashtirishda bo'lgani kabi, mezonlarning roli hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi. Bunday holda, mezonlar "ko'rsatkichlar", "omillar", turli "imkoniyatlar", "kenglik" koeffitsientlari va boshqa mavhum tushunchalar bilan emas, balki tizim parametrlari bilan qat'iy belgilanishi kerak. Bu holat zamonaviy modellashtirish usullaridan foydalangan holda keyingi nazariy tadqiqotlar uchun asos bo'la olmaydi, bu esa mintaqaning ijtimoiy-ekologik va iqtisodiy holatini yashil iqtisodiyot nuqtai nazaridan baholash va rivojlantirishga jiddiy to'siq bo'lmoqda.

Shunday qilib, yashil iqtisodiyot kontsepsiyasini qayta ko'rib chiqish, ushbu sohada tadqiqot metodologiyasini ishlab chiqish, mezonlar tizimini baholash, noaniqlik omillari bilan zamonaviy modellashtirish usullarini qo'llash ushbu ishning maqsadini oldindan belgilab berdi.

Mintaqada yashil iqtisodiyotni rivojlantirishning hozirgi darajasini baholash masalasini ko'rib chiqsak, Rudneva, Gurieva metodologiyasiga murojaat qilish mumkin. Ular mintaqa ekologiyasi va iqtisodiyoti darajasi va darajasini indikativ baholash tizimini taklif qiladi. Tizim ko'kalamzorlashtirish ko'rsatkichlarining beshta guruhini o'z ichiga oladi.

Mintaqaning yashil iqtisodiyoti ekologik-iqtisodiy tizimdir. Shu nuqtai nazardan, yashil iqtisodiyotni rivojlantirish va strategik ekologik baholash masalalari Pinaev, Ledasheva tomonidan ko'rib chiqildi.

Uskova yashil iqtisodiyot ko'rsatkichlarining tasnifini taklif qiladi. U mezonlarni belgilashga va o'lchamlarni foizlarda yoki kasrlarda ko'rsatishga harakat qiladi. Uskovaning yana bir ro'yxati milliy miqyosda yashil iqtisodiyotni rivojlantirish prognozini baholashni taklif qiladi.

Rudneva, Gurieva tadqiqotlariga ko'ra, ko'kalamzorlashtirish darajasi ko'kalamzorlashtirish jarayonining sifat jihatidan rivojlanishini tavsiflovchi integral miqdoriy ko'rsatkichdir. Ushbu mualliflar tomonidan taqdim etilgan natijalarda qiymat ko'rsatkichlar uchun tavsiya etilgan ba'zi talablar bilan ifodalanadi. Bundan tashqari, qiymat ko'rsatkichlarni tartiblaydi va normallashtiradi; ko'rsatkichlarni hisoblash uchun integral formulalar qo'llaniladi.

Qizig'i shundaki, iqtisodiy ko'rsatkichlarni ishlab chiqish uchun mualliflar loyqa to'plamlarning matematik nazariyasining asosiy pozitsiyasidan foydalanganlar. Shunday qilib, iqtisodiyotni ko'kalamzorlashtirish darajasi lingvistik o'zgaruvchining atamalari bilan tavsiflangan ko'rsatkichlar bilan baholanadi.

Yashil iqtisodiyotni amalga oshirish inson farovonligining erishilgan darajasini saqlab qolgan holda resurslarning tuganmas iste'molini ta'minlashi kerak. Demak, yakuniy ko'rsatkichlar mantiqan to'g'ri keladi. Masalan, energiya tejaydigan uylar uchun "uch nol" ko'rsatkichi, "nol" ga yaqin qiymatlar va resurslar yoki chiqindilarni iste'mol qilish bo'yicha boshqa mezonlarni oqlash kerak.

Har bir darajadagi mezonlar guruhi uchun integral ko'rsatkich shakllantiriladi va uning miqdoriy qiymati yashil iqtisodiyotni rivojlantirish bosqichi uchun qo'shimcha asoslanishi kerak. Hozirgi vaqtda resurslarni isrof qilish va iste'mol qilish bo'yicha nol ko'rsatkichlarga erishib bo'lmaydi, shuning uchun ularning qiymatlari muayyan bosqichlarda har xil bo'lishi mumkin va iqtisodiy nuqtai nazardan oqlanadi. Oqlash usullaridan biri bu ko'rsatkichlarni minimallashtirish mezonlariga muvofiq optimallashtirish bo'lishi mumkin. Muammo ko'p mezonli bo'lganligi sababli, mezonlar uchun og'irlik koeffitsientlaridan foydalangan holda samaradorlikning umumlashtirilgan ko'rsatkichini shakllantirish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa qilib aytganda, yashil iqtisodiyotga o'tish va uni muvaffaqiyatli rivojlantirish uchun aniq va ishonchli baholash tizimi va metodologiyalar zarur. Bu metodologiyalar mavjud bo'lgan noaniqliklarni hisobga olib, resurslarni samarali boshqarish va atrof-muhitni muhofaza qilishni ta'minlashga qaratilgan bo'lishi kerak. Tadqiqotlarda ekologik va iqtisodiy ko'rsatkichlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik va dinamik o'zgarishlarni hisobga olish, barqaror rivojlanishning har bir bosqichida optimallashtirish mezonlarini qo'llash zarurati o'z ahamiyatini yo'qotmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Anikina, I.D.; Anikin, A.A.; Nozhkina, N.A.H. Green economy as a condition of sustainable development of regions: Assessment of the effect of decoupling on the example of the Volgograd region in the collection: Alternatives to regional development. Conf. Proc. 2017, 1, 107–114. [[Google Scholar](#)]
2. Mishulina, S. Environmental safety in the Russian system of strategic goal-setting. Environ. Law 2017, 1, 39–43. [[Google Scholar](#)]
3. Rodionova, I.; Lipina, S. Green economy in Russia: Model and development forecast. Fundam. Res. 2015, 2, 5462–5466. [[Google Scholar](#)]
4. Zorpas, A.A.; Lasaridi, K.; Pociovalisteanu, D.M.; Loizia, P. Monitoring and evaluation of prevention activities regarding household organics waste from insular communities. J. Clean. Prod. 2018, 172, 3567–3577. [[Google Scholar](#)] [[CrossRef](#)]
5. Wu, H.; Yu, Y.; Li, S.; Huang, K. An Empirical Study of the Assessment of Green Development in Beijing, China: Considering Resource Depletion, Environmental Damage and Ecological Benefits Simultaneously. Sustainability 2018, 10, 719. [[Google Scholar](#)] [[CrossRef](#)]
6. Sun, Q.; Zhang, X.; Zhang, H.; Niu, H. Coordinated development of a coupled social economy and resource environment system: A case study in Henan Province, China. Environ. Dev. Sustain. 2018, 20, 1385–1404. [[Google Scholar](#)] [[CrossRef](#)]
7. Lyytimäki, J.; Antikainen, R.; Hokkanen, J.; Koskela, S.; Kurppa, S.; Känkänen, R.; Seppälä, J. Developing Key Indicators of Green Growth. Sustain. Dev. 2018, 26, 51–64. [[Google Scholar](#)] [[CrossRef](#)]

8. Vukovic, N. Green Economy: Definition and Contemporary Ecological-Economic Model. Bull. Ural Fed. Univ. Ser. Econ. Manag. 2018, 17, 128–145. [[Google Scholar](#)] [[CrossRef](#)]
9. Burkart, K. How do You Define the ‘Green’ Economy. MNN—Mother Nature Network. 2009. Available online: <https://www.mnn.com/green-tech/research-innovations/blogs/how-do-you-define-the-green-economy> (accessed on 18 April 2019).
10. Gurieva, M.A.; Rudneva, L.N. Evaluation of sustainable development of the region on the basis of the indicative assessment system level green economy. Her. UFU Ser. Econ. Manag. 2013, 3, 104–116. [[Google Scholar](#)]